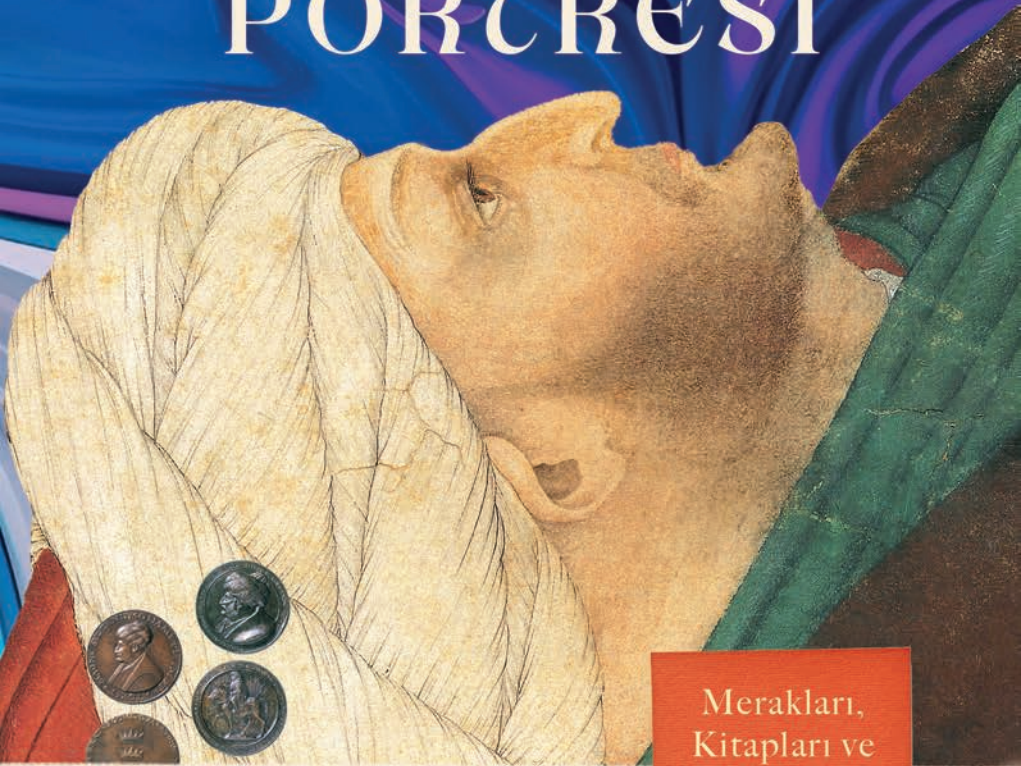

İSMAİL E. ERÜNSAL

FATİH'İN
ENTELEKTÜEL
PORTRESİ

Merakları,
Kitapları ve
Kütüphaneleri

مؤلف

İsmail E. Erünsal

TİMAS TARİH

Fatih tarihte imparatorluk kurucularının vasıflarını taşır, dünya hâkimiyetini amaç edinmiş kudretli bir asker ve geniş görüşlü bir kültür adamıdır. Fatih'in bütün hareketlerine, amansız önlemlerinde olduğu kadar ilmi ve sanatı himaye ve teşviklerinde şu esas fikir hâkimdir: Devletini her bakımdan dünyanın en üstün ve kudretli imparatorluğu haline getirmek.

Halil İnalçık

Fatih Sultan Mehmed kısa süren birinci saltanatının (1444-1446) ardından babası II. Murad'ın ölümü üzerine ikinci defa tahta çıkınca, (Şubat 1451) muhtemelen Manisa'da bulunduğu dönemlerde yapmayı düşündüklerini gerçekleştirmek için bazı adımlar attı. Saltanatının ilk yılında önce komşularından ve Batı'dan gelecek tehlikeleri bertaraf edip dahilde de düzeni sağlamak için Anadolu beylikleri, Bizans, Macaristan, Sırbistan ve Venedik ile mevcut anlaşmaları yeniledi.¹

Daha sonra büyük hayali olan İstanbul'un fethini gerçekleştirmek için tahta geçişinden kısa bir süre sonra hazırlıklara başladı. Hz. Peygamber'den rivâyet edilen "Kostantiniye mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, onu fetheden ordu ne güzel ordudur"

hadisindeki övülen kutlu emir olmayı, kendisinden önceki birçok hükümdarın istediği gibi o da şiddetle arzuluyordu.

Dukas'ın naklettiğine göre “Edirne Sarayı’nda iken Fatih’in gözüne uyku girmiyordu. Gece gündüz tek düşüncesi, İstanbul’u nasıl alacağıydı”. Yine Dukas Fatih gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra da “gece gündüz tek düşüncesi gerek yatarken gerekse de sarayın bahçesinde dolaşırken nasıl bir savaş planı ve strajesi uygulayarak İstanbul’u ala-

Resim altı yazısı (Kaynak)

çağıydı” demektedir. Nihayet iki ay kadar süren bir kuşatmadan sonra İstanbul 1453’ün Mayıs’ında fethedildi.²

Güçlü bir imparatorluk

İstanbul’un fethiyle birkaç asırlık Doğu Roma’nın varlığı sona erdi ve Osmanlılar da Batı’daki ve Doğu’daki topraklarını birleştirerek güçlü bir imparatorluk haline geldiler. Aynı zamanda da Roma gibi ihtişamlı bir imparatorluğun mirasçısı oldular. Bu sebeple bazı tarihçilerin Fatih’i “Kayser-i Rum” olarak niteledikleri görülmektedir.

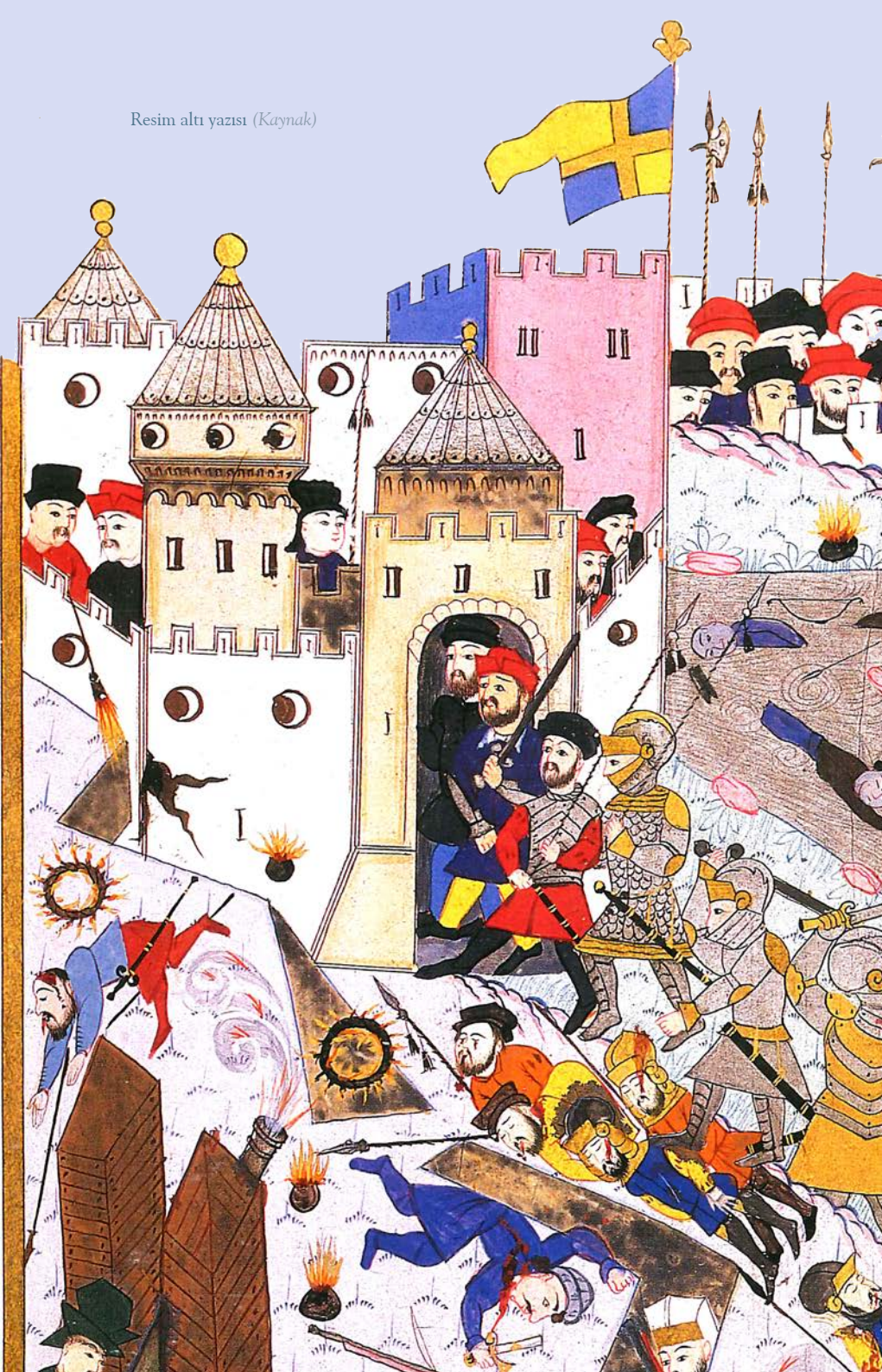
Fatih, ölümüne kadar Balkanlar'da ve Anadolu'da Osmanlı hakimiyetini tesis ettikten sonra Doğu'daki güçlü rakibi Uzun Hasan'ı da yenip topraklarını Osmanlı ülkesine katarak Akkoyunlu tehlikesini de bertaraf etti. 1481 Mayıs'ında nereye olduğu bilinmeyen bir sefer için İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Gebze civarında vefat etti. Ölümünün zehirlenme sonucu meydana geldiğine dair ciddi iddialar vardır. Vefatıyla kızılmayla sembolleşen Roma'nın fethi³ için Gedik Ahmed Paşa ilk adım sayılabilecek Otranto'yu zaptetmesine rağmen bu teşebbüs Fatih'in ölümü üzerine akim kaldı.⁴

Her ne kadar Fatih Sultan Mehmed daha çok İstanbul'un fethi, imârı, imparatorluğu sağlam temeller üzerine oturtmak için yaptığı düzenlemeler ve reformlarla ön plana çıkmışsa da ilim, kültür ve sanat alanındaki faaliyetleriyle de Osmanlı medeniyetine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Birçok tarihçi de Fatih'in bu yönüne temas etmiştir. XV. asırdan başlayarak bazı Batılı yazarlar da İstanbul'u fethedip Doğu Roma İmparatorluğu'na son vermiş olduğu için Fatih'e karşı düşmanca hisler beslemelerine rağmen⁵ onun entelektüel yönüyle ilgili müspet yorumlar yapmıştır.

Haftanın iki günü ulema ve şuara ile

Osmanlılarda kültür alanındaki faaliyetler Bizans sınırında konuşlanan bu küçük beyliğin fetihlerle topraklarını genişletip bir devlete, İstanbul'un fethinden sonra da bir imparatorluğa dönüşmesiyle gelişmiştir. Kuruluş dönemi

sultanlarının kültür alanındaki faaliyetleriyle ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz.⁶

II. Murad devrinde (1421-1451) sağlanabilen siyasî birlik ve istikrara kavuşmuş müesseseler ve Edirne'nin hükümet merkezi olması, Osmanlı kültür hayatının canlanmasına vesile olmuş⁷ ve Osmanlı ilim ve fikir hayatı bu Osmanlı sultanı devrinde büyük bir gelişme göstermiştir.⁸ Adına birçok eser te'lif ve tercüme edilen⁹ II. Murad, Latîf'nin naklettiğine göre haftanın iki gününü ulemâ ve şuarâ ile sohbet ederek geçirirdi.¹⁰ II. Murad, Edirne Sarayı'nda bir kütüphane kurduğu gibi yine bu şehirde tesis ettiği medreselere de çeşitli ilim dallarına âit eserler vakfetmiştir.

Ancak kitap ve kütüphane ve dolayısıyla kültür hayatıyla ilgili asıl gelişme askerî dehâsi ve devlet adamlığı yanında entelektüel yönüyle de Osmanlı sultanları arasında temâyüz eden¹¹ II. Murad'ın oğlu Fatih Sultan Mehmed döneminde olmuştur. İlk yetişme çağlarından itibaren çok iyi bir eğitim almış olan Fatih Sultan Mehmed, henüz genç bir yaşta önemli bir bilgi birikimine sahip olmuş, Doğu ve Batı kültürüne nüfuz etmiştir. Fatih'in kurduğu Saray Kütüphanesi hakkında önemli bir eser yazan Deisman,

Resim altı yazısı (Kaynak)

Resim altı yazısı (Kaynak)

Fatih'in İstanbul'da Doğu ve Batı kültürünü bir araya getirme misyonunu üstlendiğini söylemektedir. Gerçekten de İslâm dünyasının klâsik ilim mirasını ve birikimini bu geleneğe mensup büyük âlimlerden tahsil ettikten sonra Batı dünyasının bilgi birikimine yönelen Fatih iki büyük geleneği kendi kişiliğinde birleştirme çabası içinde olmuştur. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki Fatih'in Batı medeniyetinin bilgi birikimini elde etmek için yaptığı faaliyetleri Saray'ın dört duvarının içine ve kendi özel hayatına münhasır olarak kalmıştır. Osmanlı tebası ne resim ve madalyonla ne de Geç Antik Çağ'ın felsefesi, tarihi ve kültürüyle ilgilenmiştir. Fatih de bu konuda hiçbir çaba göstermemiş, Saray dışında İslâmî ilimlere, İslâm kültürüne, sanatına, şiir ve edebiyatına vakıf bir İslâm halifesi gibi davranmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu sentezi kendi kişiliğinde gerçekleştirmiştir.

Bir bilim merkezi olarak İstanbul

Fatih İstanbul'u bilimsel anlamda merkez yapmak amacı doğrultusunda İslâm ülkelerinden ve Batı'dan birçok ilim adamı ve sanatkârı davet etmiş ve bizzat katıldığı ilmî tartışmalarla sarayının bir ilim meclisi hâline gelmesini sağlamış ve ulemânın hâmisî olmuştur. Bu mekânda din, felsefe ve bilim sahasında yapılan tartışmalar günümüze yazılı olarak ulaşmış olup, bu evsafıyla kendisi Doğu'da yeni bir Rönesans hareketinin müjdecisi olarak görülmüş ve özellikle Batılı yazarlar onun bu yönüne sıklıkla vurgu yapmışlardır.

Bu yönüyle Fatih'i, Hüseyin Baykara ile kıyaslamak ilginç olabilir:

Bu büyük hükümdara kendinden öncekilerin yaptığı gibi azametli binalar, saraylar, han ve câmiler yapımına hangi sebepten ötürü ağırlık vermediğini sorulduğunda; Hüseyin Baykara, bu maddî yapıların zaman içinde çeşitli sebeplerden ötürü yok olup gideceğini, ancak ilm ü hikmete, telifât ve üdebâyâ yapılan yatırımın ise kalıcı olacağı şeklinde bir cevap vermiştir.¹²

Harap bir şehir devralan ve burasının mamûriyeti ve ümrân hale gelmesi için çalışan Fatih'in, bunun yanında ilimlere, ilim kurumlarına, san'atlara ve yerli yabancı san'atkârlara verdiği büyük destek ve katkılarıyla bu nükte dâhilinde Baykara'yı her iki sahada da aşmış olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM
SULTANIN ÂLİMLERİ

Bir defa Fatih Sultan Mehmed hadd-i zâtında âlim bir insandır: Müspet ilimlerle tıbbâ, aldığı ilk tahsil ve terbiye dolayısıyla meraklıdır.

Süheyl Ünver

Doğu kültürü ve İslâmî ilimlerle yakından ilgilenen Fatih Sultan Mehmed, daha gençliğinde Hocazâde Muslihuddin, Molla Gürânî, Molla İlyas, Sirâceddin Halebî, Molla Abdülkâdir, Hasan Samsunî ve Molla Hayreddin gibi ünlü âlimlerden ders alıp çeşitli İslâmî ilimlerle ilgili kitapları okumuştur.

XV. asır şairlerinden Firdevsi-i Rûmî'nin, bir eserini niçin yazdığıyla ilgili olarak verdiği bilgiler, Fatih'in Doğu kültürüne ne derecede vâkıf olduğunu göstermektedir. Fatih, Mahmud Paşa'ya niçin yirmi dört cilt *İskendernâme* olup da bir cilt bile *Süleymannâme* olmadığını sorar ve uzun uzadıya her iki tarihî şahsiyeti karşılaştırır. Bu karşılaştırmada ortaya koyduğu görüşler, Fatih'in Doğu kültürüne vukufunun derecesini ortaya koymaktadır. Firdevsî, *Süleymannâme* adlı eserinin mukaddimesinde Fatih'in arzusu üzerine bu eseri kaleme aldığını şöyle belirtmektedir:

بر کشتن کاین سپهر در راه
 دو چرخ گزشتند هر دو کوب
 با دروازان، نه اندک گشت
 دل بر در دونه رانی در پیش
 برید تا برسد که در دوش
 زباله نجاک اندر آتشش

کشته با یکدیگر بی سپاه
 کشته هر دو میان و صفت
 قتل و دل ز جان کنی گرفت
 بر آن سو کشته شدن از کوشش
 سکنه رسواری ب آن نام
 سکنه بر جرد میان تنگ
 کشتی است؛ او با کور و کاه
 سکنه در جاده داد را که کرد

سپید سبک؛ او ای به دم
 یکی که در برابرش کشت
 خروشی را بد زشت سپاه
 بزویع نیز می بران سپهر

شاد ز کشته شدن آن سپاه
 باد دو نوبت او ای کوس
 خروشش از آواز جنگ گاه
 تا که از آن سوی کشته گشت
 برش گردان شد و سپاه
 خروشی را بد زشت سپاه

برافش گردان ایران نام
 زمین این چنین سپهر بود
 سپهر با بر سر نه دست
 چنین رفتم شیشه خنجر
 با او کشته شد همه است
 ز دور خنجرشند آن کانه

یکی کسج و دوشن ز هم سز بر
 بر آن خنجرشند و آن نام
 تن خورنده ی نجاک ز دست
 سکنه دشمن را اینجا کور
 سرور دیدند بر خون نجاک
 بر آرزو در دوزخ کشته

کوه او از او بر کشته شد
 ز کشتی بر می اندازد و دود
 نشن ز کجا کجا کجا کجا
 از صحت اید چه نوم
 بر شتر کشته شد بهشت نجاک
 باز از او دجال بر کشته شد

Resim altı yazısı (Kaynak)

Ashâb-i zevk-i kiyâset ve erbâb-ı zevk-i firâsete ma'lum ola kim bu toksan tokuz mücellid *Süleymannâme*'yi tasnîf itdügümüze sebep ve bu biş yüz toksan biş meclis dâsitânı te'lîf idüp... söylemesine cihet-i hikmet buyıdı kim hicret-i Nebi'nün, *sallallâhu 'aleyhi ve sellem*, sekiz yüz yitmiş altıncı yılında Rebiü'l-evvel ayının evâyilinde merhûm Sultan Muhammed Hân-ı Gâzî 'asrında livâ-yı Karasî'de nefs-i Balıkesrî'de günc-i halvette makâm-ı 'uzletde sâkin olup *Şâhnâme* mutâla'a kılup İsfendiyâr kıssasından ta Nûşîrevân-ı Âdil'ün meclisinde Menuçehr ile Leclâc bahsettikleri mahalle varınca bahr-ı hezcede nazm idüp Mahmud Paşa elinden Sultan Muhammed Hân-ı Gâzî'ye arz olunacak, "Şâhnâme hod meşhur, ma'ruf kitabdur, tekrâr *lâ-yecûz*dur ve amma çünkim bu kadar isti'adâdun, tab'-ı mevzûnun olduktan sonra bir *Süleymannâme* te'lîf eyle kim be-gâyet maksûdum-durur. Zîrâ ki cihân sarayına Süleyman nebî misâli, *salavâtullahi 'aleyhi*, 'azîm pâdişâh gelmedi kim bin bir ümem-i halk-ı âlem anun fermân-beriydi. Yil felekde tahtınun merkibi olup 'âlemi seyrân iderdi."¹³

Kütüphanesiyle gelen âlim

Ancak Fatih, askerî alandaki başarılarına ve büyük bir imparatorluk kurmasına rağmen diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi kendi ülkesinde çok sayıda âlimin bulunmasından dolayı büyük bir üzüntü duyuyordu.¹⁴ Bu yüzden İstanbul'un fethinden hemen sonra İstanbul'da İslâmî ve tabii ilimlerin tahsil edileceği eğitim kurumları kurmuş ve Fatih Camii'nin etrafında yaptırdığı Sahn-ı Semân adıyla anılan sekiz medrese imparatorluğun en yüksek derecede eğitim verdiği kurumlar haline gelmiştir. Fatih, İslâm dünyasının her bölgesinden âlimleri İstanbul'a getirmeye